

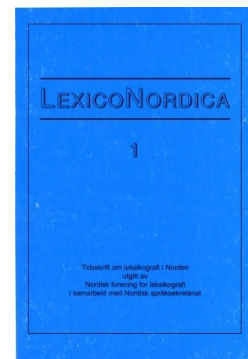
LexicoNordica

Titel: Faglige oplysninger i monolingvale betydningsordbøger

Forfatter: Henning Bergenholtz

Kilde: LexicoNordica 1, 1994, s. 13-26

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Henning Bergenholtz

Faglige oplysninger i monolingvale betydningsordbøger

Monolingual defining dictionaries often give the impression of explaining socially relevant terms from a wide range of different subject fields. In practice, they include but a fraction of the millions of terms in the various subject fields, of course. At the same time, however, this particular part of the lemma stock of general-language dictionaries presents a number of special problems – both to the lexicographer and the user. Even a major lexicographical staff will not have the necessary encyclopedic knowledge and the involvement of a number of experts requires extensive and labour-intensive collaboration. Besides, this would significantly increase the cost of the entire project. If a general-language dictionary provided very precise encyclopedic information, however, this information would be difficult to understand for the intended users. On the other hand, no user would benefit from so rudimentary explanations that the expert would consider them imprecise. There is no universal solution to this dilemma, which is closely connected with the theoretical problems that so far remain unsolved.

1. Indledning

Lemmabestanden i monolingvale betydningsordbøger vil have en vis fællesmængde med bestanden i encyklopædier og fagleksika, idet der i alle nævnte typer af opslagsværker vil forekomme fagtermer. Her stiller sig det spørgsmål, om brugeren kan forvente eller i hvor høj grad denne kan forvente at finde en ligeså faglig korrekt og udtømmende forklaring af de lemmatiserede fagtermer i en betydningsordbog som i et fagleksikon eller en encyklopædi? Umiddelbart kan man hos mange betydningsordbøger ud fra deres fortekst eller i de udsendte reklametekster få indtryk af, at de et langt stykke kan og vil give omfattende oplysninger om fagtermer fra en lang række fag. I ODS siges der ganske vist ikke direkte, at ordbogen også er en altomfattende multifagordbog, men der fortælles, at ordbogsredaktørerne har gennemgået "saavidt muligt alle fag", hvorefter der nævnes en lang række fagområder. Ligeledes bliver der ved angivelse af kilderne nævnt mange forskellige fagbøger. Endelig nævnes en lang række sagkyndige fra forskellige fagområder, som på forskellig vis har stillet deres fagekspertise til rådighed for redaktionen.

I Svensk Ordbok er forteksten mere forsigtig, idet man koncentrerer sig om det almensproglige ordforråd, som dog også omfatter fagtermer, der "vinner spredning også i allmänspråket". Dem og kun dem er det vel, som ordbogen anfører og forklarer. Men hvor stor er denne mængde, fx relativt i forhold til den samlede mængde af lemmata? Der anføres i ordbogens forkortelsesliste godt 90 forskellige fag. Det ville have været meget let at have fået computeren til at tælle,

hvor ofte disse forkortelser forekommer i ordbogen. I mange ordbøger er det virkelige antal oplysninger om de oftest omkring 100 opremsede fagsprog meget lille, sml. Bergenholtz (1992), hvor det påvises at der i en dansk-tysk ordbog forekommer mindre end 20 konkrete anvendelser af disse forkortelser i hele ordbogen til følgende fag: økonomi, matematik, fysik, biologi, kemi, arkitektur, geografi, arkæologi, religion, astronomi, anatomi, psykologi, geometri, fonetik, fysiologi, mytologi. Ikke mindre interessant er en afklaring af relationen mellem den almensproglige og den fagsproglige brug. Når en bestemt fagterm bruges i almensproget, bliver den jo ikke nødvendigvis brugt helt i overensstemmelse med den fagsproglige brug. Hvilken brug beskrives så i ordbogen? Principielt er der tre muligheder: Kun den almensproglige, kun den fagsproglige eller både den almen- og den fagsproglige brug.

2. Eksempler på fagtermer i to betydningsordbøger

Mængden af anmeldelser og diskussionen ud fra det store arbejde, der ligger bag en omfattende betydningsordbog, er oftest meget beskeden. Så da en kontorchef i et stort forsikringsselskab skrev en artikel i et forsikringstidsskrift om ODS behandling af sit fag, kunne ordbogsforfatterne have valgt at opfatte det som støtte og konstruktiv kritik.

Indledningsvis udtaler Lindholm (1935:256) sin forundring over, at der i den lange række af eksperter, som redaktionen har fået assistance fra, ikke er en eneste forsikringseksperter. Så ud fra dette grundlag ses det som noget positivt, at der gives god besked om de fleste af de ca. 100 forsikringsudtryk i de femten første bind af ODS. Det første kritikpunkt består i påvisning af lemmahuller, som ikke kan forklares med bestemte forsikringstermers uvigtighed, specielt ikke i forhold til andre, som er medtaget. Der mangles fx *indboforsikring*, *løseforsikring*, *aldersrente*, *bagatelskade*, *dødsfaldsforsikring*, *dødelighedsgevinst* og andre op mod 75 uden tvivl vigtige forsikringstermer, hvoraf nogle også synes vigtige i almensproglige sammenhæng. Bl.a. kan Lindholm berette om mange kundeforhold, der ikke forstår hvad en *fripolice* er. Også de vil søge forgæves i ODS. I andre tilfælde findes ordet, men ikke i den forsikringsmæssigt relevante betydning, fx findes der en række forklaringer til *brand*, men ikke en, som forsikringsmæssigt kan bruges. Kritikeren indrømmer dog, at det måske kan være for let blot at foreslå optagelse af flere stikord eller medtage flere betydninger. Derfor er hans hovedanke de tilfælde af unøjagtiger, han mener at kunne påvise. Dels findes der oplagte "Skrivebordskonstruktioner", som hverken fagmand eller ordbogsbruger vil kunne forstå. At *genforsikre* er forholdsvis enkelt at forklare: "at overdrage en Del af en Risiko til en anden Forsikrer". Men i

ODS findes følgende (ikke bare efter Lindholms mening) temmelig uforståelige forklaring:

genforsikre om assurandør: forsikre
(sikre sig Erstatning for ell. forpligte
sig til erstatning af) mulige tab, der
maatte opstaa som følge af tidligere
forsikring

Mere forståelig, men til gengæld forkert, er forklaringen for *garanti-forsikring* som det samme som en *ansvarsforsikring*. Denne synonymi-relation havde været korrekt 40 år tidligere, men i 1935 ville de rigtige synonymer have været *kautionsforsikring* og *kreditforsikring*. Om *Kasko* siger ordbogen, at det er "skibsskroget, selve skibet, med tilbehør, især betragtet som forsikringsobjekt". Men hvad er så en *automobilekasko*, spørger Lindholm (1935a:235)? Om *konfirmations-forsikring* siges i ODS, at det er en forsikring tegnet på "forsørgerens liv, med udbetaling af en sum en gang for alle ved barnets konfirmationsalder". Det er ikke korrekt, siger den nøjagtige fagmand. Den tegnes ganske vist som regel på forsørgerens liv, men kan også tegnes på andre personer, som måtte ønske at sikre en konfirmationsfest. Ikke direkte forkert, men dog ikke "særligt udtømmende" er fx forklaringen under *folkeforsikring* "livsforsikring, der særlig er beregnet paa de brede lag", hvorudover der gives en henvisning til Salmonsens leksikon og en forsikringshåndbog. På denne måde siges intet om det virkeligt karakteristiske ved denne meget udbredte forsikringsform, kritiserer Lindholm.

Alt i alt er der næppe tvivl om, at fagmanden i alle tilfældene har ret i sin faglige kritik. Men det betyder ikke nødvendigvis, at hans kritik overalt er leksikografisk berettiget. Svaret fra ODS-redaktionen anser kritikken for uberettiget. Man har haft til hensigt at udsende en "sproglig håndbog", men ikke en encyklopædi eller et konversationsleksikon, således at man i sammenligning med sådanne leksikografiske opslagsværker nok kan tale om en mindre og af og til en manglende grad af faglige oplysninger (Ordbogsredaktionen 1935:93). Redaktionen skelner mellem realoplysninger (som findes i fagbøger, fagleksika og encyklopædier) og en "kort definition" (i en sproglig håndbog som ODS). Som eksempel nævnes *bjørn*, hvorom der i den "korte definition" oplyses, at det er et rovdyr, hvis latinske betegnelse er *Ursus*. En eksakt zoologisk beskrivelse vil selvfølgelig, siger ordbogsredaktørerne, være langt mere udførlig og nøjagtig. På samme måde må de givne definitioner til termer fra området forsikring forstås. Det kan ikke dreje sig om udtømmende forklaringer, men om en kort definition. Som godt eksempel herpå fremhæver redaktionen den af Lindholm kritiserede korte definition ved *Folkeforsikring*, som netop forekommer redaktionen "fuldt ud tilstrækkelig til en sproglig ordbogs formaal" (1935:94). I en kort reaktion betegner Lindholm

(1935b:105) ordbogsredaktionen som ordets mestre. Han medgiver således, at de taler godt for deres sag, men bliver ikke overbevist, for han føler sig uden tvivl med rette overbevist om rigtigheden af sine faglige argumenter. I særdeleshed bemærker han, at svaret ikke afviser nogen af hans ekspertudtalelser, kun at sådan nøjagtighed ikke er påkrævet efter redaktionens mening. Men som fagmand mener han netop, at en faglig nøjagtighed og dermed også udførlighed er en nødvendighed.

Jeg mener, at man må skelne mellem tre slags problemer: 1. lemma- og betydningshuller, 2. forkerte forklaringer, 3. korte ctr. udførlige faglige oplysninger. Det første problem må udelades i denne sammenhæng. Dels er hele selektionsproblematikken relativt dårligt belyst – på trods af dens store vigtighed for al leksikografisk praksis, se Bergeholtz (1989), (1991) og (1994) – dels er det svært at bedømme enkelte isolerede selektionseksempler. Det andet problem er på sin vis enkelt, ODS har – ligesom alle andre ordbøger – på sine steder givet forkerte oplysninger. Det virkelig spændende problem er det tredje. Hvor udførlig kan og skal en almen betydningsordbog være, når den angiver betydningen af fagtermer?

Relativt foregik debatten i 1935 på et højt niveau og under brug af faglige argumenter uden nogen relatering til personlige sammenhæng. Med "relativt" hentyder jeg til en diskussion, som har fundet sted i de svenske medier om fagtermer i Svensk Ordbok udgivet af Sture Allén. Når man ser bort fra leksikografisk irrelevante persontvister er hovedtesen hos Gyllensten (1993) meget krassere end de netop refererede: Af andre fagfolk var forfatteren blevet gjort opmærksom på, at Svensk Ordbok ved juridiske, musikalske og kulturelle oplysninger må karakteriseres som vrimlende med "grova sakfel", "oklara uppgifter" og "missvisande framställningar". Hertil gives ingen eksempler. Men til Gyllenstens eget fagområde, medicinen, påvises i en lang række tilfælde eksempler, som minder lidt om kritikken af den (for) korte definition i ODS af *folkeforsikring*. Men en del af kritikken rammer helt ved siden af. Om *aids* siger ordbogen, mener Gyllensten, at den spredes "genom kroppsvätskorna". Det ville selvfølgelig ikke være fagligt korrekt, det er et immunskaadet retrovirus, der spredes. Og det er dette virus, som kan fremkalde aids. Vi kunne her have haft det indledningsvis skildrede problem med en potentiel spænding mellem en faglig korrekt fremstilling – svarende til den pågældende videnskabs opfattelse – og en lettere forståelig fremstilling, som svarer til en almensproglig brug af fagtermen. I virkeligheden giver ordbogen en korrekt betydningsangivelse til *aids*. Den kritiserede forklaring findes slet ikke i ordbogen. Det er en kollokationsangivelse, som helt svarer til den almindelige sprogbrug. En sådan kan en sprogordbog efter min mening ikke undlade at give, også selv om den fagligt er unøjagtig eller forkert. I en sagordbog vil en sådan kollokationsangivelse derimod være både vildledende og unødvendig, sml. Kaufmann (1993). I

sit svar på denne kritik prøver Malmgren (1993) på forskellig vis at imødegå den fremførte kritik, hans vigtigste argument svarer til ODS-redaktionens svar i 1935, at det drejer sig om en "allmängspråklig" ordbog, som "i en del fall måste ge något förenklade beskrivningar av facktermer". Som et eksempel på en sådan forenklende fremgangsmåde finder man i Svensk Ordbok under *kantor* følgende oplysning:

kantor (titel för) kyrkomusiker med uppgift att öva och leda körer och spela orgel o.d.

Det er muligvis korrekt i Sverige, i Danmark ville det være forkert set i forhold til nutidige forhold, denne titel bruges ikke mere. Mere korrekt, men også mere pladskrævende ville en forklaring som i Bergenholtz (1995) være:

kantor Oprindelig var kantoren middelalderkirkens forsanger, senere udvidedes hans opgaveområde til bl.a. at omfatte opsyn med kirkens liturgiske bøger, ledelse af sangkor, undervisning i skoler og endelig til varetagelse af organistembedet. Nogle kantorer var samtidig komponister. Stillingen findes ikke mere i Danmark.

Endnu tydeligere bliver denne forskel, når et ord både bruges i almenprog og i et fagsprog. Så tager forklaringen i betydningsordbøger ofte kun hensyn til den almensproglige brug, sml. under *kastrat* i Svensk Ordbok: "kastrerad man". Det er helt korrekt, heller ikke i musikkens verden er det forkert. Selv i en musikordbog med forholdsvis kortfattede forklaringer ville man dog der kunne forvente yderligere oplysninger som i Bergenholtz (1995):

kastrat en mandlig sanger, der er kastreret. Som følge deraf har stemmen fået alt- eller sopranleje, men den er fyldigere. Kastrater kendtes allerede i antikken, men blev særlig udbredt i katolske lande i det 17. og 18. årh., og endnu i begyndelsen af det 20. årh. var der ansat en kastrat i det Sixtinske Kapel. Den mest berømte kastratsanger er nok Farinelli (1705-82).

Også denne forholdsvis korte forklaring kan selvfølgelig let udvides til en flerspaltet artikel om de første kendte kastrater i antikken, om den katolske kirkes forbud mod kastrater 1587 og deres udbredelse i det 17. og 18. århundrede og meget mere om berømte kastrater som

Farinelli. Man kan også foretrække at gå til en af de mange monografier om dette emne. I virkeligheden kan enhver fremstilling, som ikke indeholder alle kendte oplysninger om det pågældende emne ses som en forenkling, der i større og mindre grad nødvendigvis indebærer en forvanskning. Hvor grænsen mellem forenkende udeladelser og fejl-angivelser ligger, kan være svært at afgøre. Følgende artikel fra Gads Leksikon indeholder således ingen direkte fejl, der fandtes kastratsangere i det 16. århundrede, dog ikke så mange som i de to følgende århundreder, men de fandtes også både før og efter de tre hundrede år, som dette leksikon indskrænker forekomsten til:

kastrat kastreret individ; *kastratsangere*, sangere, der blev kastreret som drenge og derved bibeholdt deres sopran- el. altstemme (15-1700-tallet).

3. Semantiske ctr. encyklopædiske oplysninger

Redaktørerne af betydningsordbøger fremhæver i deres svar på kritik fra fageksperter, at der må være forskel på betydningsangivelser i en sprogordbog og et fagleksikon. I den leksikografiske diskussion kan man konstantere tre forskellige grundholdninger:

1. I betydningsordbøger findes der semantiske oplysninger, hvorimod der i encyklopædier og fagleksika findes encyklopædiske oplysninger.
2. Der er ingen helt klar skillelinie mellem semantiske og encyklopædiske oplysninger. Men der er en forskel. I praksis vil man finde semantiske oplysninger i både sprog- og sagordbøger, mens encyklopædiske oplysninger normalt kun vil være at finde i fagleksika hhv. encyklopædier.
3. Der er ingen forskel mellem semantiske og encyklopædiske oplysninger. *Encyklopædisk* og *semantisk* er i denne sammenhæng synonyme.

Den første grundholdning svarer til den traditionelle opfattelse af relationen mellem sprogordbøger og encyklopædier. Men i sig selv giver den ingen eksplicit beskrivelse af forskellen mellem de to måder at give saglige oplysninger på. En mulighed er, at man i sprogordbøger giver betydningsforklaringer, som beskriver sprogbrugen i det undersøgte tekstkorpus, også selv om denne ikke eller kun delvist svarer til en fagmands brug og forståelse: "These meanings given are the meanings that are actually used in our ordinary texts and not necessarily what a specialist would say" (Cobuild 1987:XIX). Denne fremgangsmåde er, hvis den konsekvent bliver anvendt, hvad den efter mit

skøn ikke er blevet i Cobuild-ordbogen, yderst problematisk. Man kan let forestille sig, at en bestemt fagterm i alle belæg fra et almensprogligt korpus bliver brugt fagligt galt, sml. hertil Kaufmann (1993), der til området genteknologi påviser faglige fejl i belæg fra avistekster. En helt anden holdning til den faglige kvalitet af betydningsangivelser er den, der implicit findes i de mange ordbøger, som i reklamestil og uden forsigtige indskrænkninger lover deres brugere nøjagtige oplysninger om fagsprog og herefter anfører en ukommenteret liste over 100 eller 150 forkortelser for fagsprog. En mere målrettet skelnen er den, som er beskrevet i forordet til første udgave af Concise Oxford Dictionary: I ordbøger bliver angivelserne om ting ("things") givet i det, men kun i det omfang, de er nødvendige for en konkret brug af de ord og fraser som betegner "tingene". Derimod bliver hovedvægten i encyklopædier lagt på at forklare "tingenes natur", bl.a. ved hjælp af tegninger og diagrammer, som således ikke antages at forekomme i ordbøger. Det lyder godt, men slører efter min opfattelse i virkeligheden problemet, fordi det udskyder den virkelig vigtige afgørelse: Hvor meget skal man vide for at kunne forstå en fagterm korrekt? Hvis man får alle relevante fagoplysninger, som svarer til en fagmands viden, vil man dermed have opnået tilstrækkelig information til en korrekt sprogbrug. Men en sådan angivelse vil – som det påvises i forordet til Cobuild – ofte være uforståelig for lægmanden, dvs. den normale ordbogsbruger. Omfanget og nøjagtigheden af faglige angivelser er således ikke afklaret. Det indledningsvis beskrevne dilemma om forskellen mellem semantiske og encyklopædiske informationer er således ikke uden videre løst, hverken med en henvisning til korpus eller til en forskel om hjælp til korrekt sprogbrug ctr. faglig indsigt.

Større klarhed opnås hos Wiegand (1988), der fremlægger et forslag til en distinktion, som efter hans mening dels kan være frugtbar for en fastlæggelse af fagleksikografiens status, dels være et bidrag til den teoretiske status af faglige betydningsangivelser. Wiegand (1988:772ff) skelner mellem semantisk og encyklopædisk viden, hvorimellem der er en stor overgangszone. Således bliver der en tredeling, men uden skarpe grænser mellem (2) og (3):

- (1) ikke-encyklopædisk betydningsviden
- (2) encyklopædisk genstandskonstituerende betydningsviden
- (3) encyklopædisk betydningsviden

Om *citron* eksemplificeres som ikke-encyklopædisk betydningsviden (1), at det drejer sig om en substantivisk prædikator, og om encyklopædisk betydningsviden (3), at citroner netop i dag er billige. I monolingvale almene betydningsordbøger vil, påviser Wiegand (1988:775), ikke medtage angivelser af type (3), men normalt af type (1). De vil også medtage oplysninger af type (2), som eksemplificeres ved:

- (2a) at en citron er en frugt
- (2b) at en citron er et næringsmiddel
- (2c) at citroner er gule
- (2d) at citroner er saftige

Punkterne (2a) og (2b) omhandler kategorividen (hertil Wiegand 1988:773) og (2c) og (2d) stereotyp viden, dvs. en vægtet selektion af særligt kulturbetinget relevant viden.

Wiegands teoretiske overvejelser har vundet udbredelse og tilslutning, se Tarp (1992), men der findes også skeptikere, fx Rossenbeck (1994). Selv hører jeg til skeptikerne. Jeg medgiver, at der er forskel i udførligheden af faglige oplysninger, hvad man ser ved at sammenligne de ovenfor citerede uddrag af ordbogsartikler med *kantor* og *kastrat*. Oplysningerne om Farinelli under *kastrat* kunne tilregnes den encyklopædiske viden, men hvis han havde været den eneste kastrat i hele musikhistorien, ville oplysningen i alle tilfælde have været interessant for brugeren. Således kunne oplysninger om den manglende brug af titlen *kantor* i nutidens Danmark henregnes til de encyklopædiske oplysninger, men de kunne også tilregnes den genstandskonstituerende betydningsviden. I alle tilfælde er oplysningen relevant for brugeren af en dansk betydningsordbog, så rækkevidden af den nutidige brug af denne titel bliver klar. Brugeren af Svensk Ordbok må antage, at titlen stadig bruges i Sverige. Hvis det ikke er tilfældet, mangler en tilsvarende oplysning i denne ordbog. Jeg er med andre ord tilhænger af den 3. grundholdning, som den særligt klart repræsenteres af Haiman (1980:351), hvis provokerende sentens "Dictionaries are encyclopedias" jeg forstår sådan, at der ikke principielt er forskel på semantiske forklaringer (i en ordbog) og encyklopædiske forklaringer (i et leksikon eller en encyklopædi). Det kan med en sådan indfaldsvinkel snarere dreje sig om en skelnen mellem sådanne betydningsangivelser, som er vigtige for ordbogens formodede brugergruppe hhv. de for ordbogskonceptet forudsete brugersituationer.

En sådan skelnen mellem essentielle og ikke-essentielle angivelser er et hovedtema i den sidste udgave af det amerikanske tidsskrift *Dictionaries*. Atkins (1993) plæderer for, at den metaleksikografiske diskussion i højere grad må tage hensyn til de kommercielle leksikografiske betingelser: tid, plads og penge. Man kan godt som Wierzbicka (1985) forlange at erstatte en fire linier lang semantisk angivelse om *cup* med en længere og nøjagtigere på mere end 80 linier, mener Atkins, men hertil er der hverken plads i ordbogen eller tid i produktionsprocessen. I øvrigt er en sådan mere udførlig semantisk oplysning ikke på alle punkter nødvendig eller relevant, fx er det efter Atkins Atkins mening overflødigt at angive om *cup*, at den er "with or without a handle" (1993:9). Men også den af Atkins kritiserede Wierzbicka

er ikke tilhænger af lange encyklopædiske angivelser. I Wierzbicka (1993:49) kritiseres udførligheden ud fra følgende eksempel:

dentist a person who is skilled in and licensed to practise the prevention, diagnosis, and treatment of diseases, injuries, and malformations of the teeth, jaws, and mouth and who makes and inserts false teeth

Denne angivelse er for Wierzbicka ganske vist nyttig, men overdrevent udførlig, da den hører hjemme i en encyklopædi og ikke i en ordbog, som bør indeholde oplysninger om betydning, men ikke om viden, svarende til den efter hendes mening mulige grænsedragning mellem "knowledge and meaning". Derfor foretrækker Wierzbicka "a short definition" som fx "someone whose job is to look after teeth".

Hermed er vi tilbage til en skelnen, som minder om Wiegands, dog uden relatering dertil og uden den teoretiske ramme, som gør Wiegands fremstilling overbevisende. Som ofte i engelsk-amerikanske metaleksikografiske bidrag er den førte diskussion i det hele taget negativt kendetegnet ved den manglende relatering til den tyske tradition, som særligt klart er repræsenteret af bl.a. Wiegand (1988) og (1989). Både den første og den anden af Wierzbickas ordbogseksempler med *dentist* er principielt korrekte, men det er også den i Nudansk Ordbog, som helt udelader betydningsangivelser ved en lang række alment kendte ord som altså *tandlæge*. Med en betydningsangivelse som den af Wierzbicka foreslåede vil den reelle forskel til en undladelse af en forklaring for en ordbogsbruger med engelsk som modersmål være meget lille. Hvis en native speaker i en monolingval betydningsordbog søger efter betydningen på *tandlæge* hhv. *dentist*, vil han have brug for en præciserende angivelse, som går ud over at en tandlæge er en 'læge til tænder'. En sådan præcisering kunne blive som den i Svensk Ordbok:

tandläkare (titel för) högutbildad person som yrkesmässigt avhjälper tandbesvär el. ägnar sig åt förebyggande tandvård

Den sidste del af angivelsen (efter "el.") er i ordbogen skrevet med petit som "definitionstillæg", som ifølge ordbogens fortekst ikke er en nødvendig del af definitionen og i øvrigt efter min mening helt kan udelades.

4. Mere end én sandhed?

Hanks (1993:99) citerer Wierzbicka (1985) for følgende holdning: "A 'definition' is meant to represent the truth about a word's meaning, and there is only one such truth". Hvis der hermed blot menes, at der ikke må gives falske oplysninger, sml. Wierzbicka (1993:47), er dette udsagn uproblematisk. Men hvis der med "sandheden om et ords betydning" menes hele sandheden eller en så stor del af sandheden, at alt væsentlig er medtaget, bliver udsagnet problematisk. Der er i foregående kapitel citeret to eksempler med semantiske/encyklopædiske angivelser til *kantor*, som hver for sig var sande, men mere eller mindre udførlige og det vil også sige med et større og mindre uddrag af sandheden. Den oplysning om nutidige forhold, som manglede i Svensk Ordbok, er medtaget i den følgende yderligere artikel, som findes i Gyldendals Leksikon:

kantor i den prot. og jød. kirke den der leder gudstjenestens mus. afsnit; i Danmark varetages denne opgave ofte af kirkens organist

Når man ser bort fra den misvisende brug af udtrykket *kirke* om det jødiske trossamfund, er denne artikel på flere måder udførligere end de før citerede. Men den gælder i bedste tilfælde kun for vores tidsalder og her ikke for alle protestantiske kirkesamfund. Man vil ikke kunne forstå den rigtige betydning af *kantor*, hvis man læser, at Bach var kantor og vil vide, hvad det indebar. Både dengang og nu har kantoren i Leipzig det som en vigtig opgave at lede kirkens kor – ikke bare under gudstjenesten.

Det det drejer sig om, er således at gengive den del af sandheden, som må være relevant for de formodede ordbogsbrugere, eller som Hanks (1993:105) siger det: "For many words, there are a number of different but equally true statements that can be made, and the lexicographer has to choose those likely to be most relevant to potential users (not those that are 'essential' or 'invariably true')".

En indfaldsvinkel til hjælp for et sådant valg må være en skelnen mellem forskellige ordbogstyper. Som mere udførligt beskrevet i Bergenholtz/Svensén (1994) må det være hensigtsmæssigt at gå ud fra en ordbogs intenderede genuine formål: En sprogordbog er en ordbog, der ønsker at give oplysninger om sproget, en sagordbog om sagen og en encyklopædisk ordbog både om sproget og om sagen. Men hvor det anses for hensigtsmæssigt eller nødvendigt, vil en sprogordbog også give saglige informationer, og en sagordbog også sproglige. Afgørende for opdelingen er, som det f.eks. findes beskrevet i indledningen eller i brugervejledningen, om ordbogens genuine formål er af sproglig eller af saglig art, eller begge dele.

Forskellen i saglige oplysninger om fagord i på den ene side en monolingval betydningsordbog og på den anden side en sagordbog hhv. en encyklopædisk ordbog vil derfor ikke være, om de er der eller ej, men om deres faglige udførlighed. Forklaringen i en betydningsordbog kan ikke svare til den, der svarer til en definition i et fagleksikon for dette fags specialister. En sådan vil være uforståelig for den normale bruger. Man vil her kunne lære af den encyklopædiske tradition, som har et sådant udgangspunkt, sml. fra forordet til Meyer 1840: "der Mann von allgemeinem Interesse für Wissenschaft, Kunst, Politik, Industrie etc. etc. soll hier die Dinge, über welche er Auskunft sucht, auf eine anschauliche, anregende und instruktive Weise und überall so behandelt finden, daß er darauf eine klare, lebendige und bis zu einem gewissen Punkte vollständige Einsicht in die Sache gewinnt." (citeret efter Wendt (1941:66). Derimod er en encyklopædi ikke – og heller ikke en betydningsordbog – skrevet for fagmanden: "Das Conv.Lex. wird zunächst für das gebildete Publikum, nicht für den Fachmann geschrieben; letzterem soll es mehr zu einer Übersicht über das in seinem Fache Vorhandene, als zu wissenschaftlicher Fortbildung darin dienen: ihm soll es mehr eine Aushilfe für ein momentanes Bedürfnis und Notizen beim Nachschlagen geben, als der Gebrauch eines systematischen Lehrbuchs oder einer ausführlichen Monographie ersetzen." I praksis vil en encyklopædi give et langt større udsnit af sandheden om de enkelte fagtermer, end det er tilfældet i en betydningsordbog. I særdeleshed vil en betydningsordbog ikke kunne medtage ganske vist interessante, men pladskrævende oplysninger, som Meyer (1840) anser for særligt spændende for brugeren af en encyklopædi: "Demnach ist an jedem Gegenstand immer die interessanteste, d.h. diejenige Seite abzugewinnen, von welcher aus seine wissenschaftliche Bedeutung oder praktische Wichtigkeit am deutlichsten und stärksten hervortritt. Auch Nebenumstände, wenn sie bezeichnend und pikant sind, dürfen nicht unerwähnt bleiben, immer aber sind die neuesten Ereignisse, der neueste Stand der Sache hervorzuheben."

5. Afslutning

De hidtidige overvejelser efterlader læseren med store dele af det dilemma, som ikke kan løses helt. Men der kan påvises veje, så nogle af faldgruberne ved den leksikografiske behandling af fagtermer kan undgås. Mht. til lemmaselektionen bør kun de fagtermer medtages, som indgår i det analyserede almensproglige korpus. Hermed være også sagt, at det må anses for problematisk at medtage fagtekster skrevet for fagfolk i et tekstkorpus til udarbejdelsen af en almensproglig ordbog. I mange tilfælde vil kun en fagmand være i stand til at bedømme indholdet af sådanne tekster. Derimod kan de givne betydningsangivelser ikke indskrænke sig til at beskrive brugen i det

analyserede korpus, evt. kan der påpeges forskelle mellem dele af den almene sprogbrug og fagmandens sprogbrug, men angivelsen bør ikke kun gives i en version, der er i modstrid med den fagligt korrekte brug. For at sikre en sådan faglig korrekt beskrivelse vil en tilføjelse af fagområdet kunne sikre, at enhver artikel med et fagligt indhold kan uddrages og forelægges en fagmand fra det pågældende område til gennemsyn. Det er også i meget høj grad hidtidig praksis, men tilsyneladende sådan, at kun nogle faglige oplysninger er blevet godkendt af fagfolk. I Ordbogens Redaktion (1935:104) og Malmgren (1993) henvises der dels til manglende ressourcer dels til det faktum, at også fagfolk kan være uenige med hinanden. Det sidste argument er ganske vist rigtigt, men kan næppe bruges som virkeligt modargument, højst for kravet om mere end én fagmand til hver faglig oplysning. Det første argument kan ikke afvises, men burde i så fald føre til en meget stor tilbageholdenhed med overhovedet at anføre faglige betydninger.

Litteratur

- Atkins, B.T.S. 1993: Theoretical Lexicography and its Relation to Dictionary-making. I: *Dictionaries. Journal of The Dictionary Society of North America* 14, 1992/93, 4–43.
- Bergenholtz, Henning 1989: Probleme der Selektion im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch. I: *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie. An International Encyclopedia of Lexicography. Encyclopédie internationale de lexicographie. Erster Teilband*, hrsg. von Franz Josef Hausmann, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand, Ladislav Zgusta. Berlin/ New York: de Gruyter, 772–779.
- Bergenholtz, Henning 1991: Lemmaselektion in zweisprachigen Wörterbüchern. I: *Worte, Wörter, Wörterbücher. Lexikographische Beiträge im Essener linguistischen Kolloquium*, hrsg. von Gregor Meder u. Andreas Dörner. Tübingen: Niemeyer, 49–65.
- Bergenholtz, Henning 1992: Almensproglige informationer i fagordbøger. I: *Nordiske studier i leksikografi. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden 28.–31.mai 1991*, red. av Ruth Vatvedt Fjeld. Oslo, 244–259.
- Bergenholtz, Henning 1994: Fachsprache und Gemeinsprache: Lemmaselektion im Fachwörterbuch. I: B.Schaeder/H.Bergenholtz (Hrsg.): *Das Fachwörterbuch. Fachwissen und seine Repräsentation in Wörterbüchern*. Tübingen: Narr, 285–304.
- Bergenholtz, Inger 1995: *Musikleksikon*. København: Politiken (under forberedelse).

- Concise Oxford Dictionary = *The Concise Oxford Dictionary of Current English*. Adapted by H.W. Fowler and F.G. Fowler. Third ed. revised by H.W. Fowler, H.G. Le Mesurier and E. McIntosh. London 1934. [xvi, 1520 S.; 1. ed. 1911, 7. ed. by J.B. Sykes 1982]
- Cobuild = *Collins COBUILD English Language Dictionary*. Editor in Chief: John Sinclair, Managing Editor: Patrick Hanks. London/Glasgow: Collins 1987.
- Gads Leksikon = *Gads Lille Leksikon*. København: Gad 1993.
- Gyllensten, Lars 1993: Allén ger osann bild. I: *Svenska Dagbladet*. 24.8.1993.
- Haiman, John 1980: Dictionaries and Encyclopedias. I: *Lingua* 50, 329–357.
- Hanks, Patrick 1993: Lexicography: Theory and Practice. I: *Dictionaries. Journal of the Dictionary Society of North America* 14, 1992/93, 97–112.
- Kaufmann, Uwe 1993: Anvendelse af det danske genteknologiske tekstkorpus ved udarbejdelsen af Genteknologisk ordbog, med specielt henblik på udvælgelsen af eksempler. I: Gert Engel (red.): *Proceedings af seminar om korpuslingvistik i fagsprogsforskningen. Hindsgavl Slot 26. og 27. nov. 92*. [Kolding], 56–68.
- Lindholm, Oscar 1935a: Den store, danske Ordbog gennem Forsikringsbriller. I: *Nordisk Forsikringstidsskrift* 15, 255–269.
- Lindholm, Oscar 1935b: Svar til Ordbogens Redaktion. I: *Assurandøren* 40, 105–107.
- Longman = *Longman Dictionary of the English Language*. Ed. Heather Gay et al. London: Longman 1984.
- Malmgren Sven-Göran 1993: Kritik resulterar i en bättre ordbok. I: *Svenska Dagbladet*. 2.9.1993.
- Meyer, Joseph 1840: *Das große Conversations-Lexicon für die gebildeten Stände. Erster Band A-Alegranerum*. Hildburghausen: Bibliographisches Institut.
- Nudansk Ordbog = *Politikens Nudansk Ordbog*. Bd. 1 A-K. Bd. 2 L-Å. 15. udg. København: Politikens Forlag 1992.
- Ordbogens Redaktion 1935: Den danske Ordbog og fagterminologien. I: *Assurandøren* 40, 93–94 og 104–105.
- Rossenbeck, Klaus 1994: Enzyklopädische Informationen im zweisprachigen Fachwörterbuch. I: B.Schaeder/H.Bergenholtz (Hrsg.): *Das Fachwörterbuch. Fachwissen und seine Repräsentation in Wörterbüchern*. Tübingen: Narr, 133–159.
- Svensk Ordbok = *Svensk Ordbok. Utarbetad vid Språkdata Göteborgs universitet*. Stockholm: Esselte Studium 1986.
- Tarp, Sven 1992: Encyklopædiske oplysninger i tosprogede tekniske ordbøger. I: Ruth Vatvedt Fjeld (red.): *Nordiske studier i leksikografi. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden 28.–31. mai 1991*. Oslo: Nordisk forening for leksikografi, 522–531.

- Wendt, Bernhard 1941: *Idee und Entwicklungsgeschichte der enzyklopädischen Literatur. Eine literarisch-bibliographische Studie.* Würzburg-Aumühle: Konrad Tritsch Verlag.
- Wiegand, Herbert Ernst 1988: Was eigentlich ist Fachlexikographie? Mit Hinweisen zum Verhältnis von sprachlichem und enzyklopädischem Wissen. I: *Deutscher Wortschatz. Lexikologische Studien. Ludwig Erich Schmitt zum 80. Geburtstag von seinen Marburger Schülern.* Hrsg. von H.H. Munske et al. Berlin/New York: de Gruyter, 729–790.
- Wiegand, Herbert Ernst 1989: Die lexikographische Definition im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch. I: *Wörterbücher. Dictionnaires. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie. An International Encyclopedia of Lexicography. Encyclopédie internationale de lexicographie. Erster Teilband,* hrsg. von Franz Josef Hausmann, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand, Ladislav Zgusta. Berlin/ New York: de Gruyter, 530–588.
- Wierzbicka, Anna 1985: *Lexicography and Conceptual Analysis.* Ann Arbor: Karoma.
- Wierzbicka, Anna 1993: What Are the Uses of Theoretical Lexicography? I: *Dictionaries. Journal of the Dictionary Society of North America 14, 1992/93, 44–78.*